

Komin tasavallan kielitieteeseen tutustumassa

Suomen ja Neuvostoliiton välisen tieteellis-teknillisen Yhteistoimintakomitean järjestämän tutkijain vaihdon puitteissa tein kuukauden kestävästä opintomatkan Neuvostoliittoon 10. 12. 1957 ja 8. 1. 1958 välisenä aikana. Erityisesti olin toivonut pääseväni käymään syrjäänien luona. Suureksi ilokseni suunnitelma toteutuikin, ja sain viettää Neuvostoliiton tiedeakatemian Komin alaosaston vieraana Syktyvkarissa lähes kaksi viikkoa (21. 12. 1957—1. 1. 1958). Suomalaisia tutkijoita ei näillä main liene liikkunut U. T. Sireliuksen jälkeen, joka kesällä 1907 oleskeli Syktyvkarissa I. silloisessa Ustjysolskissa ja maaseudullakin. Kaikki tiedämme, että kuluneiden 50 vuoden aikana on syrjäänien olosuhteissa tapahtunut suuria muutoksia, mutta tuskin kukaan on meiltä käsin voinut saada tarkkaa kuvaa kehityksen kulusta. Sellaisen muodostamiseen ei minullakaan ollut matkallani tilaisuutta, semminkään kun koetin omistaa käytettävissäni olleen lyhyen ajan mahdollisimman kiinteästi oman erikoisalani kysymyksille. Kertomus havainnoistani joka tapauksessa puolustanee paikkaansa Virittäjässä, jonka edustamien harrastusten merkeissä koko matkani sujui.

Moskovasta pääsee Syktyvkariin lentämällä n. kuudessa tunnissa. Vä-lillä laskeudutaan Gorjkiin (ent.

Nižnij-Novgorod) ja Kiroviin (ent. Vjatka). Miellyttävänä matkatoverinani ja tulkkini oli kandidaatti J. S. Jelisejev. Lopputaipaleella saimme kuulla jo syrjääniäkin, jota Kirovistä tulleet viitisen matkustajaa rupesivat tuota pikaa keskenään haastelemaan. Perillä meidät ottivat ystävällisesti vastaan Komin tiedeakatemian edustajat, jotka myöhäisestä ajankohdasta huolimatta olivat saapuneet lentokentälle. Syktyvkarin lentokenttä sijaitsee kaupungin alueella, ja keskusteen on sieltä vain muutaman minuutin automatka.

Komin autonomisen tasavallan pääkaupungilla Syktyvkarilla (= syrj. *siktiv* 'Sysola' + *kar* 'kaupunki') on luonnonkaunis asema Sysolan ja Vytšegdan yhtymäkohdassa. Kernaasti uskoo kaupunkilaisten vakuutusta, että kesällä, kun veden partaalla oleva suuri puisto viheriöi ja keltaiset akaasiat kukkivat, paikka on oikein idyllinen. Talviasussaankin kaupunki teki varsin viihtyisän ja siistin vaikutuksen. Lumen paljous kiinnitti huomiota, mutta alkutalvesta lumentulo kuuluu olleenkin poikkeuksellisen runsasta sään pysytellessä samalla leudompana kuin vastaavana aikana miesmuistiin. Syktyvkarin pääkaduille antavat nykyaikaista leimaa monet uudehkot kivitalot, joista suurimpiin kuuluu asuinpaikkanamme ollut »Sever» hotelli. Asukkaita

Komin tiedeakatemian kielitieteilijäin ryhmän jäsenet vieraineen. Edessä (vasemmalta): T. I. Žilina, kirjoittaja, N. A. Kolegova, M. A. Saharova. Takana: N. N. Selkov, A. V. Beznosikova (laborantti), J. S. Guljajev, D. A. Timušev, A. V. Sorvatševa, J. S. Jelisejev.

sanottiin kaupungissa olevan lähes 30.000, joten huomattavaa kasvua on tapahtunut esim. v:sta 1911, jolloin Tietosanakirjamme mukaan väkiluku oli 5.393. Syrjääniläisen ja venäläisen väestön lukumääräisestä suhteesta minulla ei ole tietoa. Ravintoloissa kuuli syrjääniä vähemmän kuin katurahvaan suusta. Venättäkin Syktyvkarin syrjäänit kaikki varmaan osaavat.

Vaikka Syktyvkar on hallinnollinen ja kulttuurikeskus, se ei kuitenkaan ole Komin kaupungeista suurin. Erittäin laajaa tasavaltaa jokseenkin suoraviivaisesti halkovan rautatien varrella on kaikkiaan viisi kaupunkia, joista pohjoisimmassa, vanhoille samojedimaille kohonneessa kivihiihikaupungissa Vorkutassa, lienee n. 100.000 enimmäkseen muilta alueilta siirtynyttä tai siirrettyä asukasta. Tasavallan ulkopuolella sijaitsevat länsipermyjakkien l. nykyisen neuvostoliit-

tolaisen terminologian mukaan komipermjakkien sekä vähälukuisten itäpermyjakkien l. komi-jazvalaisten asuma-alueet.

Syktyvkarissa vaalitaan kantaväestön kieltä ja kulttuurimuistoja monella tavoin. Siellä ilmestyy pieni syrjääninkielinen sanomalehti sekä keran kuussa kirjallis-taiteellinen ja yhteiskunnallis-poliittinen aikakauskirja *»Войсьве кодзубе»* (= Pohjantähti). Viimeksi mainittu on Komin tasavallan kirjailijaliiton äänenkannattaja. Kirjakaupan myyntipöydillä näin syrjääninkielisen kaunokirjallisuuden olevan runsaanlaisesti edustuneena. Kirjailijoista on suurimmassa arvossa kansallisorunoiija I. A. Kuratov (1839—1875), jonka syktyvkarilaisen asuintalon seinään on kiinnitetty muistolaatta. Muista runoilijoista ovat huomattavimpia M. N. Lebedev (1877—1951), Viktor Savin (=

N'obdinsa Vittor; 1888—1943), V. T. Tšistalev (= T'ima Veń; 1890—1939), prof. V. I. Lytkin (= Iffa Vaš; s. 1898) ja Ivan Vavilin (s. 1911). Romaanikirjailijoita ovat mm. V. V. Juhnin (s. 1906), I. I. Pystin (1907—1951) sekä Jakov Rotšev. Novellisteista mainittakoon Gennadij Feodorov (s. 1909), näytelmäkirjailijoista N. M. Diakonov (s. 1911) ja V. Lekanov.

Hotellihuoneessani kuuntelin, milloin suinkin tilaisuutta oli, kaupungin oman radioaseman syrjäänkielisiä lähetyksiä, joita päivittäin oli jonkin verran venäjänkielisen ohjelman lomassa. Tällöin saattoi varsin selvästi havaita, että syrjäänin nykyisessä kirjakeleessä on, aiheita myöten, ikäänkuinkaksi tasoa. Päivänpolitiikkaa, yhteiskunta- ja elinkeinoelämää yms. koskevien uutisten ja selostusten kieli on vahvasti venäjän voittoista, mihin on synnä omaperäisten sivistyssanojen puute. Kielellisesti paljon aidompia ovat monet kaunokirjallisuuden tuotteet, kuten runot sekä kansanelämään liittyvät kuvaukset ja kuunnelmat, vaikka nekin »sisäiseltä kielimuodoltaan» ymmärrettävästi lähestyvät venäjän kirjakieltä enemmän kuin tekstikokoelmista tuntemamme murrenäytteet. — Radion virkailijain hyvän tahoisuudesta sain mieluisia todisteita. Kun esitin toivomuksen, että voisni siirtää magnetofoniini taiteilijoiden esittämiä syrjääniläisiä kansanlauluja, järjestettiin 20 min. kestävä radiokonsertti, ja myöhemmin sain radion studiossa nauhaan lisää lauluja ja yhden kuunnelman.

Kaksi rakennusta käsittävä kansatieteellinen museo on Syktyvkarin mielenkiintoisimpia nähtävyyksiä. Vallankumousta edeltävälle ajalle omistettu museo sijaitsee kaupungin vanhimmassa, 1700-luvulta peräisin olevassa kivitalossa. Tässä osastossa

annetaan karttojen, erilaisten kuvarakennelmien, täytettyjen eläinten muodostamien ryhmien sekä esineistön avulla monipuolinen kuva Komin alueesta ja sen kehityksestä alkaen ajoilta, jolloin näillä seuduin vielä lainehti meri. Vaikka arkeologisia ja kansantieteellisiä esineitä ei ole vähiin tiloihin voitu panna esille kovinkaan runsaasti, käy maallikon-käsitykseni yksin sen myönteisen lausunnon kanssa, jonka oppaanamme toimineen museonjohtajan kertoman mukaan eräs suomalainen museomies — epäilemättä Sirelius — oli jo vuosisadan alkupuolella koossa olleesta materiaalista antanut sitä katsellessaan. Uusi, melkoista suurempi (tosin tilapäiseksi tarkoitettu) museorakennus esittelee tilavissa saleissaan vallankumouksen jälkeistä aikaa. Siellä tutustutaan Komin tasavallan rakenteeseen ja alueen elinkeinojen alalla tapahtuneeseen edistykseen. Varsinkin jäi mieleeni metsätöitä ja niiden suoritustekniikkaa käsittelevä aineisto. Sain myös nähdä kaksi juuri kuntoon pantua salia, jotka vasta muutamaa päivää myöhemmin avattiin yleisölle. Niissä oli keskeisellä sijalla maanviljelys, karjanhoito ja Komin tasavallalle vaurasta tulevaisuutta lupaava kaivostyö.

Kaupungin kaksikielisen teatterin ohjelmistossa ei koko aikana valitettavasti ollut yhtään syrjäänkielistä näytelmää, mihin mainittiin synnä olevan sen, että näyttelijät olivat maaseutukiertueella. Olin kuitenkin läsnä Komin tiedeakatemiaan henkilökunnan tilaamassa näytännössä, jossa värikkäästi pukeutunut laulu- ja tanssiryhtye esitti taidokkaan »ensemblen». Kauniit laulut olivat sekä syrjääninettä venäjänkielisiä.

Neuvostoliiton tiedeakatemiaan Komin alaostasto, josta sen virkailijat käyttivät tavallisessa puheessa lyhyttä

»Filiaali» nimitystä, on monipuolinen tutkimuslaitos. Se jakaantuu n. kymmeneen eri tieteenaloja käsittävään osastoon, ja laitoksen yleissävy on vahvasti luonnontieteellinen. Filiaalilla on tyyssijanaan ajanmukainen, tilava kivirakennus. Tässä talossa, jossa joka päivä kävin, vieraaseen suhtauduttiin hyvin suopeasti. Suuressa kiitollisuuden velassa olen laitoksen vt. johtajalle, maataloustieteen tohtorille P. P. Vaviloville, joka kaikin tavoin huolehti henkilökohtaisesta viihtyisyydestäni ja työhöni liittyvistä järjestelyistä. Ensi sijassa halusin perehtyä laitoksessa syrjäänin kielen alalla suoritettuihin ja tekeillä oleviin töihin. Sikäli kuin ennätin, lueskelin sekä painettuja että varsinkin vain monisteina käytettävissä olevia tutkimuksia. Niiden herättämien ja jo ennestään mielessäni olleiden kysymysten johdosta haastattelin alan spesialisteja, joilta sain monia valaisevia tietoja. Myös murrenäytteiden ja foneettisen tutkimusaineiston kerääminen magnetofonilla kuului suunnitelmaani. Kaikessa tässä minua auliisti avustivat kielitieteellisen ryhmän jäsenet. Lämpimät kiitokset heille!

Kielitieteelliseen ryhmään kuuluu tällä hetkellä seitsemän jäsentä, kaikki syntyperäisiä syrjäänejä. Ryhmän johtajana on filologiatieteiden kandidaatti N. A. Kolegova ja muina jäseninä kandidaatit M. A. Saharova, V. A. Sorvatševa ja T. I. Žilina sekä nuoremmat tieteelliset avustajat J. S. Guljajev, N. N. Selkov ja D. A. Timušev. Ryhmä valmistelee parhailaan neljää sanakirjaa. Ne ovat seuraavat: 1) Syrjääniläis-venäläinen sanakirja (Timušev, Kolegova), 2) Venäläis-syrjääniläinen terminologinen sanakirja (Saharova; suppeampi laitos tästä käsikirjasta ilmestyi 1953), 3) Komi-syrjääniläisten murteiden

[so. varsinaisten syrjääniläismurteiden, joihin ei lueta permjakkimurteita] vertaileva sanakirja (Sorvatševa), 4) Venäläis-syrjääniläinen sanakirja (prof. Lytkin, Žilina, Kolegova, Sorvatševa). Näistä töistä kiinnostaa fennougristia eniten rva Sorvatševan toimittama murre-sanakirja, jonka käsikirjoitus oli jo viimeistelyvaiheessa. Laajan sanakirjan aineiston keruuseen ovat toimittajan lisäksi osallistuneet eräät muutkin ryhmän jäsenet, ja keruutyön kohteina ovat olleet Ylä-Vytšegdan, Ylä-Sysolan, Keski-Sysolan, Ižman, Udoran, Vymän, Luzan ja Letkan murrealueet, siis kaikki komi-syrjäänin päämurteet itäisimpiä l. Petsoran murteita lukuunottamatta. Kerääjät kuuluvat saaneen nuottaansa koko joukon aikaisemmille sanakirjoille tuntemattomiakin sanoja. Sanastuksen ohessa on merkitty muistiin kielennäyhteitä, jotka lähiaikoina julkaistaan kokoomateoksessa *«Сборник диалектных текстов»*. Murteentutkimusta aiotaan jatkaa Uralin lähistöllä, Kuolassa, mielenkiintoisen Ylä-Sysolan murrealueen eräissä kylissä sekä Ylä-Vytšegdan murreryhmään kuuluvien Višeran ja Lokšimin murteiden parissa. Edelleen suunnitellaan murteiden ja kirjakielen keskinäisten suhteiden tutkimista, yleisesityksen *«Современный копи язык»* toisen, lauseoppia koskevan osan julkaisemista ja materiaalin keruuta syrjäänin kielen etymologista sanakirjaa varten. Vertailevaa sm.-ugr. kielitiedettä on syrjääniläisistä tutkijoista toistaiseksi harjoittanut vain prof. Lytkin, joka ei kuitenkaan toimi kotiseudullaan, vaan Ržazanin pedagogisen instituutin professorina. Hänen oppilaansa, vasta aspiranttiaikansa päättänyt hra Guljajev valmistautuu nyt tutkimaan syrjäänin kielen historiaa sm.-ugr. pohjalta.

Filiaalin jo valmistuneista julkaisuista on ehkä ensinnä mainittava V. I. Lytkinin useiden tutkijain avustamana toimittama *«Современный коми язык»* I (1955), korkeimpia oppilaitoksia varten laadittu kieliopillinen yleisesitys, jossa käsitellään fonetiikan, sanaston ja muoto-opin kysymyksiä. Samojen oppilaitosten tarpeeksi Lytkin on kirjoittanut myös ensimmäisen osan syrjäänin kielen historiallista kielioppia (*«Историческая грамматика коми языка»*, 1957). Se sisältää johdannon ja fonetiikan. Viisijäsenisen toimituskunnan työn tuloksena ilmestyi 1948 suppeahko syrjääniläis-venäläinen sanakirja. V. 1953 valmistui syrjäänin kirjakielen ortografinen sanakirja, jonka tekijäksi alkulauseessa ilmoitetaan Filiaalin silloinen tieteellinen avustaja A. J. Podorova. Kaksi tutkielmajulkaisua *«Лингвистический сборник»* (1952) ja *«Историко-филологический сборник»* (1956) tarjoavat runsaasti hyvää tietoa. Kielitieteellisiä artikkeleita on niissä yhteensä kymmenkunta.

Näkemistäni painamattomista tutkimuksista oli muutama vuosi sitten manalle menneen tohtori A. S. Sidorovin kirjoittama syrjäänin kielen lauseoppi mittasuhteiltaan valtava. Sen julkaisemisen esteenä on paitsi kovin suuri koko myös vaikeatajuiseksi havaittu esitystapa. Tuo sama piirre ilmenee mielestäni jossain määrin myös Sidorovin painetussa esityksessä syrjäänin sanajärjestyksestä (*«Порядок слов в предложении коми языка»*, ilm. Komin kustannusliikkeen toimesta 1953) siitä huolimatta, että sitä ovat muutkin muokanneet. Konekirjoitusmonisteina ovat myös Sidorovin syrjäänin johtimia ja possessiivisuffikseja koskevat tutkimukset. Komin tiedeakatemian kirjastossa on koko joukko monistettuja kandidaatinväitöskirjoja, joista

Neuvostoliitossa vallitsevan käytännön mukaisesti vain lyhyt yhteenveto julkaistaan painettuna (muutamia sellaisia sisältyy ylempänä mainittuihin artikkelikokoelmiin). Niissä on käsitelty toisaalta syrjäänin murteita, toisaalta kieliopillisia erikoiskysymyksiä, kuten numeruksen ilmaisemista, adjektiiveja, partikkeleita jne.

Magnetofoniin saamieni kielenäytteiden sanelijoina toimivat Filiaalin tutkijain lisäksi pedagogisen instituutin opettajat ja oppilaat. Pedagoginen instituutti, joka sijaitsee Filiaalia vastapäätä kadun toisella puolella, on tasavallan korkein oppilaitos. Siellä saavat koulutuksensa tulevat lukion opettajat. Hyvin sympaattisen kuvan valistuneesta syrjääniläisnuorisosta antoivat ne viitisentoista äidinkielen ja kirjallisuuden opiskelijaa, joiden esityksiä äänitin. Kaksi heistä puhui vokaalisuhteiltaan tärkeää Ylä-Sysolan murretta. Heidän kanssaan eniten työskentelinkin, pitäen silmällä saadun materiaalin nojalla myöhemmin suoritettavaa instrumentaalifoneettista analyysia.

Pedagogisen instituutin toiminnalla on tieteellistäkin merkitystä, kuten käy ilmi siitä, että useimmat Filiaalin kieliekspertit ja muutkin syrjäänin kielen tutkijat ovat siellä saaneet pohjan myöhemmille opinnoilleen. Valtaosa äidinkielen opettajiksi valmistuneista tietenkin jää opettajanuralle. Tiedustellessani, millainen syrjäänin kielen asema on koulujen opetusohjelmassa, sain kuulla, että vallitsevan yhtenäiskoulun ensimmäisellä luokalla opetetaan syrjääniläissyntyisiä lapsia pelkästään äidinkielellä. Ylemmällä asteella äidinkieli on oppiaineena, ei kuitenkaan enää viimeisellä luokalla, jossa siis käytetään vain venäjää.

Keskusteltaessa syrjäänin kielen tutkimuksesta kosketeltiin myös suo-

malaisten tällä alalla suorittamaa työtä. Sjögren, Castrén ja Wichmann ovat Kominmaallakin arvossa pidettyjä. Wichmannin—Uotilan sanakirjaa kiitettiin hyväksi. Meikäläistä kirjallisuutta oli Filiaalain kirjastossa niukanpuoleisesti, mikä tietenkin selittyi viime aikoihin asti vallinneesta yhteistoiminnan puutteesta. Suomenkielisistä teoksista syrjääniläisillä kollegoillamme ei kai olisi ollut sanottavaa hyötyäkään; miten lienee jo niinkin varhainen julkaisu kuin Setälän »Lisiä suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen historiaan» sinne kantautunut. Kiinnostusta tieteellisiä olojamme kohtaan kyllä tuntui olevan. Mm. minulta toivottiin esitelmää suomalais-ugrilaisen kielitieteen ja sen lähialojen opinnoista ja nykyisistä tutkimuksista meillä. Sellaisen pidin Tapanin päivänä, joka, kuten joulupäiväkin, kului arkityön merkeissä. Esityksen jälkeen vastasin kuulijain tekemiin kysymyksiin. Tiedusteltiin esim., millaisten aiheiden parissa kielentutkimuksemme pääasiallisesti askaroi. Oppaanani toimineen folkloristin A. K. Mikuševin kanssa, joka on kirjoittanut teoksen syrjääniläisistä kansanlauluista (*»Творчество народа коми»*, 1956), keskustelin Kalevalan syntyyn liittyvistä ongelmista. Kielitieteen ryhmän yhteydessä työskentelee pari etnologia, kaikesta päättäen hyvin päteviä syrjäänien aineellisen ja henkisen varhaiskulttuurin spesialisteja. He tunsivat esim. vanhempien suomalaisten tutkijoiden käsityksiä kansojemme esihistoriasta ja toivoivat suomenkielisiin julkaisuihin entistä enemmän muunkielisiä referaatteja.

Syrjääniläisten tiedemiesten ja

-naisten voimana on aito innostus kansallisiin tutkimusaloihinsa sekä kenttätöön parissa vuosi vuodelta täydentyvä asiantuntemus, joka syrjäänien äidinkielenään tutkivalla jo sinänsäkin on vallan toista laatua kuin opinnoissaan vaivalloisesti etenevällä ulkopuolisella. Vaikka Neuvostoliiton tunnetusti hankalat painatusolot eivät ole toistaiseksi sallineet saattaa julkisuuteen läheskään kaikkea, mikä sen ansaitsisi, on esim. murteentutkimuksen alalla jo voitu tiedottaa ensiluokkaisen tärkeitä löydöistä.

Vierailuni loppuaika sattui yksin vuodenvaihteen kanssa. Lähestyvän juhlan tuntua saattoi havaita jo päiviä aikaisemmin. Neuvostoliitossa on uuteen vuoteen yhdistetty entinen joulukin sikäli, että silloin ilmestyvät koristetut kuuset ja joulupukkia vastaava »isoisa Pakkanen» saapuu lahjakontteineen. Filiaalain suojissakin puuhailtiin kodikkaasti henkilökunnan yhteisen juhlan valmisteluissa. Kaupungilla pystytettiin erälle aukiolle komea kuusi, jonka ympärille naapukkaan ja toppatakkiin pukeutunut tummaverinen taiteilija veisti lumimöhkäleistä suurikokoisen joulupukin sekä monia saduista ja lastenrunoista tuttuja lystikkäitä olentoja. Se kuului olevan Syktyvkarissa joka-vuotinen perinnäistapa. Kand. Jeli-sejev ja minä lähdimme paluulennolle Moskovaan varhain uuden vuoden aamuna. Aattopäivänä järjestetyssä lämminhenkisessä läksiäistilaisuudessa, jossa mm. tri Vavilov ja pedagogisen instituutin johtaja olivat läsnä, lausuttiin puolin ja toisin toivomus syrjääniläis-suomalaisten yhteyksien lujittumisesta.

ERKKI ITKONEN